

*Руднянин О. І.,**здобувач кафедри української літератури**Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника*

СТРАТЕГІЯ ЖАНРУ ТА СТИЛЮ В ЩОДЕННИКАХ ОЛЕКСИ ІЗАРСЬКОГО

Анотація. Метою статті є дослідження жанрово-стильових стратегій і модифікацій щоденника українського еміграційного письменника Олексі Ізарського. Дослідження здійснено за допомогою описового, зіставного, типологічного та біографічного методів з використанням елементів психоаналітичної методології. Комплексна методологія дала змогу поєднати різні підходи до аналізу щоденникового тексту.

Досліджено, що щоденник посідав особливе місце в творчості Олексі Ізарського, бо автор ретельно готував його до друку, здійснюючи відбір матеріалу та націлюючись на майбутню публікацію. У процесі дослідження було виявлено, що основними стратегіями жанру його щоденникових записів стали: фактоцентрична модель щоденникового запису із надмірною деталізацією (за її допомогою Ізарському вдалося створити панорамну картину свого емігрантського життя, описати тенденції розвитку української літератури в діаспорі) та жанрова гетерогенність щоденника (це дозволило письменнику інтегрувати кілька мемуарних жанрів: щоденник, лист, літературний портрет, а також доповнити щоденникові записи такими публіцистичними жанрами, як рецензія й авторецензія). Основними стратегіями авторського стилю в жанрі щоденника стала ліризація щоденникового тексту (письменник мимоволі переносить свій індивідуальний авторський стиль і в документальні жанри) та психологізація оповіді (автор щоденника обдумує концепцію своїх героїв через «внутрішній монолог» із самим собою, а саморефлексивність виступає ключовою стратегією наратора). Досліджено, що в щоденнику Олексі Ізарського саморефлексивність є багатовекторною: усвідомлення української національної ідентичності, «відвоювання» власного простору в українській еміграційній літературі, відкриття творчої лабораторії, самокритика та авторецензія власної творчої ідентичності.

З'ясовано, що в щоденниках Ізарського поєднано власне українські традиції щоденникарства, які базувалися на синкретизмі мемуарних жанрів (поєднання щоденника зі спогадами та епістолярієм) і західноєвропейські традиції, зорієнтовані на опис не зовнішнього, а внутрішнього життя.

Щоденник Олексі Ізарського є не тільки фактографічним джерелом для дослідження біографії письменника-емігранта, але й важливим документом складної емігрантської дійсності, нотатками з історії української діаспорної літератури. Це важливе джерело вивчення творчої лабораторії письменника, накреслення основних стратегій його белетристичної творчості, що допомагає глибше зрозуміти прозові тексти, простежити автобіографізм романів і повістей, зокрема головного героя його творів – Віктора Лисенка.

Ключові слова: еміграційна література, саморефлексивність, жанрово-стильова стратегія, фактографізм, ліризм.

Постановка проблеми. Роль щоденника як фактографічного джерела дослідження біографії письменника, психології його творчості, світогляду і стимулів до творчості переоцінити важко. Письменницькі щоденники рідко залишаються в полі тяжіння документалістики, адже їхні творці – творчі натури, майстри слова, що продовжують творити в межах свого ідіостилу і часто балансують на межі факту і вигадки, бажаного й дійсного. Саме тому письменницький щоденник найчастіше перебуває на межі літератури “non fiction” та художньої літератури. Попри закономірності й певні канони щоденникового жанру, кожен автор вибудовує та реалізовує в тексті власні стратегії жанру і стилю, і саме цей факт робить щоденник цікавим не лише з погляду змісту, але й з погляду форми, а дослідження стратегій жанру і стилю в щоденниковому тексті дає змогу співвідносити його із белетристичним текстом та спостерігати за жанровими модифікаціями щоденника.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з теми. Щоденник Олексі Ізарського (Олексія Григоровича Мальченка) дійшов до українського читача аж 2006 року за сприяння Полтавської філії Суспільної служби України під авторською назвою «Висмики» (машинопис був переданий відомому полтавському красназвевці Петрові Ротачу, який і став автором передмови). Оригінальна творчість Олексі Ізарського як представника покоління Другої світової війни в Україні маловідома, а тому і малодосліджена. У своїх попередніх дослідженнях ми розглядали теми і мотиви в щоденниках Олексі Ізарського [див. 1], також критичний огляд «Висмиків» зі щоденників 1940–1980 років здійснив український літературознавець та критик Є. Баран у статті «Щоденник клівлендського самітника», де називає його опублікований текст «втраченою Атлантидою», в якій розкривається драма загубленого покоління. «Зі щоденникових записів Олексі Ізарського постає талановита і трагічна постать письменника, чий літературний досвід і нині ще невідомий українським читачам. Це найсумніше. Бо Олексі Ізарський завжди підкреслював свій нерозривний зв'язок з Україною, для якої він писав і жив» [2]. Щоденникові записи Ізарського як факт його інтелектуального життя в діаспорі досліджено також у статті І. Дзюби «Туга за великою літературою: «Щоденники» Олексі Ізарського», іменує їх конкретними фактами літературного життя діаспори. У цій статті влучно підкреслено факт, що герой автобіографічної саги Ізарського Віктор Лисенко в молодості вів щоденник і розглядав його як художній твір та орієнтувався на всесвітньо відомі зразки цього жанру. Дослідник висловлює гіпотезу, що такою була і настанова самого Ізарського, тобто він, як його герой, вважав щоденник художнім твором. І справді, в одному із записів письменника автор так бачить перспективи цього жанру

у світовій літературі: «А про щоденники скажу тільки, що після А. Жіда та Е. Юнгера вони стають привабливим жанром у сучасній європейській літературі, стають передовим жанром письменників-інтелектуалів і таких же читачів. Одноразово процес цей схожий на розлад літератури «у старому доброму розумінні слова», це своєрідний «матеріалізм», відвертання від казки, бувальщини, белетристики» [3, с. 16]. У щоденнику Ізарського І. Дзюба спостеріг початки процесу, що «привів до нових жанрових конфігурацій у літературі, передуючи постмодерністським трансформаціям» [3, с. 286], зараховуючи його до інтелектуальної прози, що виходить за межі фактографізму й психологічної описовості. У своєму дослідженні І. Дзюба найбільше зосередився на тому, як у цих «Щоденниках» «відбився пульс життя отого організму української літератури, який усе-таки був єдиним організмом, хоч і травмованим, хоч і посіченим, але спраглим одужання в заповіданій великій цілості і наснажений енергією самовдосконалення» [3, с. 287].

Як бачимо, у згаданих дослідженнях детально розглянуто проблемно-тематичний рівень щоденника Ізарського, проте проблема стратегії жанру і стилю залишається недослідженою, що й визначає актуальність вибраної теми.

Метою статті є дослідження жанрово-стильових стратегій і модифікацій щоденника українського еміграційного письменника Олексі Ізарського.

Виклад основного матеріалу дослідження. Про важливу роль щоденникових записів творчості Олексі Ізарського свідчить той факт, що він ретельно готував їх до друку, відбираючи лише значущі факти дійсності (факти особистого, літературного та діаспорного життя). Із першого щоденникового запису автор думає про його майбутню публікацію, щоб показати, як жилося нашим «вигнанцям у діаспорі». Звісно, така внутрішня настанова письменника впливала на рівень граничної відвертості й чесності із самим собою, вмикаючи т.зв. «внутрішнього цензора». Олексі Ізарський самостійно поділив щоденникові записи за десятиліттями, назвавши їх «лунами». Так у щоденнику з'явилися луни сорокових, п'ятдесятих, шістдесятих і т.д. Хронологічні межі щоденника 1940–1980 рр. Автор передмови П. Ротач припускає, що назва «Луни» з'явилася під впливом однієї з поетичних збірок М. Ореста «Луни літ», з яким Ізарський вів епістолярний діалог.

В українській літературі традиція щоденникарства на той час уже була досить розвиненою. Щоденники М. Куліша, журнал Т. Шевченка, щоденники О. Кобилянської, А. Любченка, В. Винниченка заклали основи щоденникового жанру в українській літературі. Однак Ізарський, перебуваючи за межами України, був добре обізнаний із найкращими західноєвропейськими зразками цього жанру, що не могло не вплинути на жанрову модифікацію щоденника і дає підстави говорити про поєднання в цих щоденникових записах власне української традиції щоденникарства, яка базувалася на синкретизмі мемуарних жанрів (поєднання щоденника зі спогадами та епістолярієм), і західноєвропейської традиції, зорієнтованої на опис не зовнішнього, а внутрішнього життя автора. Про це свідчать літературно-критична рецепція автором цього жанру в творчості Т. Манна, А. Камю, А. Жіда, М. Фріша. Кожен із цих щоденників він читав мовою оригіналу і перейняв оптимальні для себе жанрово-стильові стратегії написання щоденникового тексту, які ми спробуємо дослідити детальніше.

І хоча сам письменник применшував значення власних щоденникових писань, називаючи їх лише «рамою життя», мате-

ріалом для біографії, для історії української діаспорної літератури це важливе джерело вивчення творчої лабораторії митця.

Одним із тематичних центрів щоденника стали роздуми Ізарського над внутрішнім потенціалом цього жанру. Наприклад, у щоденниках Павеза його приваблює інтелектуальна, а не побутова скерованість щоденникових записів, тяжіння до афоризації вислову, формулювання правдивих, неочікуваних і навіть хворобливих суджень. Таку стратегію написання інтелектуального тексту пробує вибирати й Ізарський. Щоправда, вибираючи між особистою хронікою та філософствуванням, Ізарський надає перевагу створенню фактографічного портрету свого емігрантського життя, обрамлюючи його своїм естетичним чуттям. В одному із записів, роздумуючи над щоденниками Додерера, він зізнається, що його цікавлять деталі життя авторів, які може дати лише мемуарна література, щоденник зокрема. Цей жанр він називає «оранкою», підготовкою ґрунту для літературних посівів («Додерер уникає щоденника як особистої хроніки. Виповнює сторінки своїх записників теорією, філософією. А мені цікаві «особисті хроніки»») [4, с. 68], можливо тому в його щоденнику майже не зустрічаємо філософствуваль.

Деякі щоденникові записи перетворюються в Ізарського на виписки з інших щоденників, тобто щоденниковий жанр набирає вигляду цитатника. У щоденнику Макса Фріша, який він називає «потоком по коліна», йому імпонує лаконізм та афоризація фрази. Зокрема, зі щоденника Фріша Ізарський робить такі афористичні виписки: «Час нас тільки розвиває. Ми і є частково такими, як нас уявляють друзі й вороги. І навпаки: ми впливаємо на інших, ми відповідальні за їхні обличчя» [4, с. 81].

У щоденнику А. Жіда О. Ізарський віднайшов відповідь на питання, що хвилювало його давно: сприйняття Німеччиною України як держави: «А. Жід відповів на мої питання щодо України: немає в Німеччині антипатії до України, бо це звичайна байдужість до всього чужого, просто народного, не знаменитого» [4, с. 91].

Щоденники Альберта Камю видалися для Ізарського більше схожими на нотатник, такий надмірний фактографізм його відштовхує, тому для своїх записів він вибирає фактографічно-белетризовану модифікацію щоденника. На те, що щоденники Ізарського поєднують у собі опис життєвих фактів разом із естетичними пошуками і самопізнанням, свідчить один із щоденникових записів, в якому письменник зізнається: «Читав щоденники Т. Манна за 33 рік, щоб вловити дещо про сексуальність письменника в щоденникові. Цей матеріал потрібен Г. Костюкові для статті про Винниченкові щоденники» [4, с. 298].

Здійснивши текстологічний і типологічний аналіз щоденникових записів Олексі Ізарського, можемо стверджувати, що *основними стратегіями жанру є фактоцентрична модель щоденникового запису із надмірною деталізацією і жанрова гетерогенність щоденника.*

Вибір *стратегії фактоцентричної моделі щоденникового запису* має певну пресупозицію. З одного боку, Ізарський хотів створити панорамну картину свого емігрантського життя, а з іншого – описати тенденції розвитку української літератури в діаспорі, тобто намагався створити своєрідний «документ епохи».

Стратегія фактоцентричної моделі щоденникового запису із надмірною деталізацією допомогла створити панорамну картину української емігрантської літератури. Так, Ізарський детально описує стильову амплітуду еміграційних прозаїків:

реалісти-побутовці (М. Лазорський, Л. Коваленко, Несторович, Волков, Ярославська, Острук, Гак, Дончук); представники критичного, психологічно-аналітичного реалізму (Д. Гуменна, Домазар, Струтинська-Галан); представники романтичного вітаїзму (У. Самчук, В. Гайдарівський, Маляр, Боднарчук, Ізарський, О. Тарнавський, М. Понеділок); творці нового роману, «антироману» (Ю. Тарнавський, В. Вовк, Е. Андрієвська, Б. Рубчак) [4, с. 24]

Із точністю стенографіста Ізарський описує теми виступів українських діаспорних літературознавців та критиків на різних конференціях, університетських зібраннях, підкреслюючи в кожній темі роль української літератури в загальносвітовому контексті. У щоденниковому записі від 14.07.66 письменник ніби навмисне подає закінчення доповіді Г. Костюка «Українська еміграційна художня проза за 1965 рік», в якому критик акцентував саме на такій особливості повістярської манери Ізарського, як свідомо настанова на художню деталь, вважаючи її стильовоформотворчим засобом, засобом психологічного розкриття і структурного окреслення образу, «асоціативним струмом, що вмить дає барвисте уявлення про зображуване» [4, с. 94]. Більше того, Г. Костюк вважає, що Ізарський поставив художню деталь в основу свого мистецького зображення, що засвідчило змужніння не лише самого автора, а й нашої прози взагалі. Така особливість творчого таланту Ізарського, на думку Г. Костюка, поставила його в один ряд із такими майстрами художньої деталі, як В. Стефанік, А. Франс, А. Чехов, М. Пруст, М. Хвильовий, Е. Гемінгвей.

Крім проблем інтелектуальної інтеграції української літератури в літературу світову, Олекса Ізарський не оминув і проблем матеріального характеру, з якими зіткнулася українська діаспора, але робить це опосередковано, включаючи в щоденниковий текст уривки з розмов письменників-емігрантів чи з їхніх кореспонденцій. В одному зі щоденникових записів він наводить промовистий уривок з листа Уласа Самчука: «На великі інтелектуальні прикмети глибини, мистецькості – ледве чи мене вистачить... Старіюсь, йду вниз, борююся з матеріальною бідною і витрачаю енергію на ніщо» [4, с. 86].

Детально описуючи кожну інтелектуально-мистецьку зустріч української діаспори, наприклад, літературні читання в Інтернаціональному інституті в Торонто, Ізарський вражений реакцією емігрантської спільноти, точніше відсутністю будь-якої реакції. Один із записів передає його трагедію «непочутості», що нагадує голос «волаючого в пустелі»: «Я читав від 9 до 10.30. Контакт з людьми не відчув. Читав наче в пустій залі. Потім мені було поставлено декілька запитань, дехто говорив про прослухане – мляво. Були дорікання в «західній орієнтації» моїх писань, також висловлено було незадоволення моїм читанням» [4, с. 64]. Найпопулярнішою темою приватних бесід у колі української діаспори була тема «розтління України».

Вибір *стратегії жанрової гетерогенності* дозволив письменнику створити щоденник як синкретизм кількох мемуарних жанрів: щоденника, листа, літературного портрета, а також доповнити щоденникові записи такими публіцистичними жанрами, як рецензія й авторецензія.

Особливістю щоденникових записів Олекси Ізарського стало включення до тексту фрагментів листів, причому часто із полярними судженнями, оцінками. Так, у записі від 25.09.63 письменник подає лист В. Старицького із гострою критикою своєї творчості, що можна сприймати як певний спо-

сіб самопізнання і самовдосконалення письменника, як погляд на себе очима «іншого»: «Лист від В. Старицького: «однак мушу Тебе запевнити, попередньо варіанти знаючи, – воно («Ранок») знайде своє місце в українській літературі, хоч і не найвище, та значно пізнавальне проте. Великого розмаху Тобі неможливо досягнути тому лише, що Ти проходиш життя боягузливо, хильцем, окрайками, – глибинно його так і не побачивши, не потрапивши ніколи в його справжній вир» [4, с. 51]. Подекуди Олекса Ізарський створює мозаїчність суджень чи критичних рецензій на один і той же твір, тобто його цікавить плюралізм думок. Наприклад, автор подає уривок із листа І. Коровицького із позитивною оцінкою свого твору «Віктор і Ляля», в якому його названо найхудожнішим твором еміграційної прози і разом з тим вказано на недоліки: «Найбільший з них – це щедрість мистця. Ви так розкидуєте свої образи (у деяких реченнях їх по два-три), що читач приголомшений і затрачує перспективу цілості, що є важливе для прозаїчного твору» [4, с. 76]. Через кілька днів читаємо фрагмент листа Ю. Шевельова із критичною оцінкою цього ж твору: «Прочитав «Віктора і Лялю». Є там місце і час, але нема, як на мене Лялі, і не знаю чи є роман» [4, с. 77].

Цінність щоденника Олекси Ізарського – в унікальності окремих літературних портретів письменників української діаспори, тобто письменник подекуди веде свій щоденник, мимоволі створюючи фрагментарний літературний портрет. Так, ми отримали цінні суб'єктивні штрихи до портретів І. Багряного, В. Вовк, М. Рильського, Г. Костюка, Ю. Шевельова. У записях 20–22.02.59 після зустрічі з І. Багряним Олекса Ізарський, мов вмілий живописець, додає такі штрихи до літературного портрета автора «Тигролови»: «Вигляд у нього квітучий. Як часто у сухотників – рожеві щоки, легке волосся поетично, як хвиля за човном, женеться за трохи примруженими, малими очима. Гарна лінія носа, тяжкуватий рот. Вигляд лікаря й мистця. Несподіване для мене в його образі – м'якість, ліричні пласти аж до поверхні. Швидше кволий, ніж різкий, як я чекав, голос» [4, с. 34]. Тут же Ізарський подає згадку І. Багряного про позицію др. Левіна купити його «Тигролови» за 250 тисяч доларів для видання книжки по-російському й по-англійському як переклад з російської.

Описуючи свою зустріч із поетесою Вірою Вовк, Ізарський резюмує: «приємна жінка, хоч притаманна їй одна рисочка негарна: впевненість у своїй значимості – ми поети і т.д.» [4, с. 54]. Зі щоденникових записів видно, що саме цієї впевненості у значущості своїх творинь і бракувало самому Олексі Ізарському. З іншого запису отримуємо ще один штрих до літературного портрета Віри Вовк – виняткова самокритичність і прямолінійність. Так, даючи критичну оцінку повісті «Ранок» Ізарського, вона без зайвої завуальованості заявляє, що твір цей слабкий через розтягнутість, повторення, автобіографічність, переривчастість конструкцій, незрозумілість натяків, а далі заявляє: «На загал кажучи, немає у нас прози. І Ізарський, і В. Вовк ще не письменники і ще мусять довго страждати і трудитися за писальними столами» [4, с. 57].

Дізнавшись про смерть Максима Рильського, автор щоденника не опускає шансу додати окремих штрихів і до цього канонізованого образу поета материкової України: «Його ніхто не заступить. Залишиться пустота. Ще принищить наше слово й дужче зашавкотить малоросіяństwo. Боже мій! – у мой пам'яті він такий, як був перед війною: зайшов у садок і поміж

деревами пішов до редакції «Рад. літератури»... Велика прихильність до людей. У рисах обличчя дещо несподівана простота. Стриманість з доброзичливістю» [4, с. 60].

Проте найбільш деталізовано в щоденнику портрети літературознавців і критиків Григорія Костюка та Юрія Шевельова. Г. Костюк був репресований і повернувся з табору в 1940 році. Про цей відбиток заслання читаємо між рядками щоденникового запису 25–28.12.64.: «О третій у двері постукав Григорій Олександрович Костюк. Я впізнав його відразу, хоч думав завжди про іншу людину, молоду й струнку. Зайшов до мене майже дідусь: білявий лоб, білява маса обличчя з широким і містким чолом. І доброта, висловлена в усьому: майже сільська чи українська. Усі добрі якості нашої людини» [4, с. 78].

Однак найтісніший душевний контакт Олекса Ізарський мав із Ю. Шевельовим, після виступу якого Ізарський зробив такий запис: «Зразу відчувся старий контакт між нами. Ні з ким мені так добре не говорилося, як з ним» [4, с. 63]. Після прочитання передмови-автобіографії Юрія Шереха Ізарський вказує такі штрихи до його портрету: «Вражаючої сили порив, вогонь, вражаюча ясність думки. Автобіографія хапає за серце. Вона дивна: несподівані свідчення про несподівані вчинки, про відмову від теорій національно-органічного стилю і визнання рації за противником – проф. В. Державином» [4, с. 82]. Можливо, саме через таку душевну близькість Ізарський відчув головну причину «смерти Шереха» (тобто закінчення його літературознавчої ходи) – «вичерпаність».

Важливою особливістю жанрової модифікації щоденника Олекси Ізарського став синкретизм із публіцистичним жанром рецензії. Звісно, не йдеться про дотримання традиційної структури рецензії як жанру, однак значна частина щоденникових записів містить фрагментарну, а подекуди і розлогу критичну оцінку творів української діаспорної та світової літератури. Головною ознакою цих мінірецензій у щоденнику вважаємо лаконічність і фрагментарність. Тут уже без зайвої деталізації Ізарський прагне чітко окреслити місце того чи іншого письменника в літературному каноні.

Деякі літературно-критичні записи стосуються одночасно творчості кількох письменників, проте без будь-якого компаративного аспекту, як дві паралельні площини, що, зрештою, закономірно для щоденникового жанру. Зокрема, у записі від 28.08.66 такими двома паралельними площинами критичного сприйняття Ізарського стала творчість М. Коцюбинського та В. Винниченка: «Прочитав «Тіні забутих предків» М. Коцюбинського в перекладі на німецьку мову Галі Горбач. Книжка розкішна. Глянув на ці ж речі в оригіналі, а вони – чудо, шедевр. Звідки у Коцюбинського така виробленість мови! Перечитав В. Винниченка: багато надмірностей у психології. Надто рідкий текст. Надто грубі сцени. Схоже, що автор хотів епатувати по-народницькому вихованого читача. Багато що не виписане, не відшліфоване, не переоране. Адже справа не завжди у шліфуванні. Винниченкові вальори інші, спонуки інші. Він узявся створити роман з життя різночинства, інтелігенції. Непрісна тематика» [4, с. 98].

Олекса Ізарський дає критичну оцінку не лише художнім творам, але й документалістиці, зокрема листам і щоденникам. В одному із записів він високо оцінює двотомне видання листів М. Коцюбинського: «Велика насолода. Цілеспрямованість і розум Коцюбинського видатні. Патріотизм несподівано високого регістру» [4, с. 48]. В іншому записі зустрічаємо кри-

тичний відгук про листи Т. Манна: «Читаю листи Т. Манна: наскрізь приваблива солідність. Цікаве читання, бо цікаве життя. Маса думок і навіть «порад», як, наприклад, не треба намагатися випити море, бо мистецький твір – творча форма зречення, відмови...» [4, с. 53].

Окремі щоденникові записи повністю набувають форми розгорнутої рецензії окремого твору. У записі від 9.03.59 Ізарський дає високу оцінку «Доктору Живаго» Б. Пастернака, зберігаючи при цьому ескізність та лаконізм: «Б. Пастернак – поет, а його «Доктор Живаго» тільки проза поета. «Доктор Живаго» – плямиста книга: плями, поля високої напруги й великого мистецтва поруч безсумнівно слабих і просто зайвих. Відповідно, й образи героїв: удача велика, мала і невдача цілковита. Це архіпелаг. Пейзаж низинний і гірський. Багато в книзі свіжого, цінного, правдивого. В цілому: хибна – конструкція. Удача – образи людей: Живаго, Тоня, Лара. Пастернак непотрібно підкреслює свою близькість до церкви й церковного року. Свою. Бо у цих героїв ця тяга відсутня... Роман треба під прес. Роман – це на 300 сторінок, не на 500. Але це правда про російську інтелігенцію у революції, про її поневір'яння. Збагатилася галерея героїв російської літератури» [4, с. 35–36].

Зі щоденникових записів видно, що Ізарського не менше цікавила думка критиків і колег-письменників щодо його творчості, тому в щоденнику найбільше критичних відгуків стосуються саме його творчості. У записі від 14.07.66 вміщено розлогу доповідь Г. Костюка на вечорі в Торонто, де автор дослівно цитує все, що стосується його творчості: «Ізарський – це, певною мірою, відкриття в нашій літературі. Тема «Віктора і Лялі» є історія покоління українців, що виростили за сталінізму. Та ж тема, що і в «Марусі Богуславці» І. Багряного. Повесть «Віктор і Ляля» написано примхливим стилем. Автор свідомо і послідовно експериментує. Зламані площинні асоціативні напливи конфліктних ситуацій, переживань і характеру – це особливість повістярської манери Ізарського» [4, с. 94].

Часто Ізарський використовує діалектичний принцип подання літературно-критичних відгуків на свою творчість, тобто майже одночасно пропонує два протилежні погляди. Так, в одному із записів від 12.08.67 Ізарський подає гострокритичний відгук на свою повість «Чудо в Мисловицях» Г. Журби, якій заголовок книжки видався занадто журналістичним, а сама повість експериментальною, ускладненою невдалими порівняннями, дрібничковими спостереженнями, одноманітністю тону й однаковістю підходу, а вже сам Ізарський домислює, що, можливо її вразив і «сексуалізм», зайва відвертість та інтимність. А в записі від 23.10.67 цитує рецензію Г. Горбач на цей же твір «Чудо в Мисловицях», наголошуючи на такому твердженні: «Так, як Олекса Ізарський, пишуть у нас дуже мало. Але так пишуть передові письменники світових літератур» [4, с. 115]. Більше того, Г. Горбач вважає Ізарського зачинателем нової традиції у прозі, на якій вже росте молоде покоління прозаїків, що йде його слідами і крокує за ним, зокрема, Євген Гуцало та Валерій Шевчук.

Деякі щоденникові записи можна вважати авторецензіями, які ніби закликають читача до відкритої літературної дискусії: «Ясно, що моя міра новизни, навантаження тексту метафорою, образністю відповідає тільки мені. І Качуровський пише ще про відсутність інтриги. А в мене інтриги нема за душею. У мене виявлено той «герметизм», на який приречений український інтелігент. «Українство» – це клітка Вікторова життя,

як Давос, як хвороба в «Чарівній горі» Т. Манна» [4, с. 82]. Після отримання із видавництва примірників своєї повісті «Чудо в Мисловицях» Олекса Ізарський прогнозує можливу реакцію свого читача: «Перегорнув книжку: є розроблені психологічні місця, написано в цілому – виборочно. Зміст мені надто близький, щоб ремствувати. Інших він може розчарувати неактуальністю соціально-політичною. А насправді книжка актуальна: правда про настрої людей мого покоління, мого поля» [4, с. 66]. Ізарського особливо цікавлять негативні оцінки його творчості. Наприклад, у записі від 12.08.63 Ізарський подає рецензію І. Кошелівця на повість «Ранок», в якій твір названо колосальним успіхом і безпрецедентною художньою річчю за стилем і манерою, що кладе початок українській, пруській прозі. А далі автор щоденника погоджується з І. Кошелівцем, що цю річ широкий читач просто не зрозуміє, бо немає ні афектації, ні інтриги, ні надзвичайних подій.

Іноді Ізарський вдається до узагальнень, до пошуку нових тенденцій розвитку української літератури. Так, під впливом прочитання творів Томаса Манна письменник визначає інтелектуалізм як одну із тенденцій тогочасної української літератури: «інтелектуалізм і малювання або лірика, інтелектуалізм і культура та сучасність – дух часу, читача, інтелектуалізм у літературі українській, і наш читач, наші автори, наші традиції. Адже в нас сильна лірика, слабка проза. А інтелектуалізм росте за пасмами ліричних горбів, височин» [4, с. 42].

Основними стратегіями авторського стилю Олекси Ізарського у щоденнику вважаємо ліризацію тексту і психологізацію щоденникової оповіді, яку посилює саморефлексивність наратора.

Стратегія ліризації щоденникового тексту вибрана Ізарським радше на підсвідомому, ніж усвідомленому рівні, адже кожен письменник мимоволі переносить свій індивідуальний авторський стиль із художньої літератури в документалістику, а оскільки в своїй прозовій творчості Ізарський продемонстрував тонкий ліризм оповіді, то ця ліричність стала однією з домінант його авторського стилю і в щоденнику.

Основним шляхом ліризації оповіді вважаємо зближення фактографічного стилю щоденника із художньою літературою, зокрема, через метафоризацію тексту. Більшість критиків відзначали надмірність метафор у художньому стилі письменника. Закономірно, що цю метафоризацію оповіді Олекса Ізарський привніс і в щоденник, що значно посилює естетичну складову частину його щоденних записів. Більшість метафор розкривають особливості творчої лабораторії письменника, його невимовну радість від написаного або ж підкреслюють його внутрішній стан. Так, в одному із записів Ізарський порівнює себе, свій внутрішній стан із невипеченим горщиком: «Недодумкуваті дні. Наче невипеченому горщику потрібно вогню» [4, с. 34]. Проте більшість метафор усе ж пов'язана із творчим процесом: «процвітає мій роман» [4, с. 34], «новий текст лягає пластинами» [4, с. 44], «рік почався книжковою зливою» [4, с. 45], «мій щоденник розростається, набухає» [4, с. 83], або ж після прочитання Ріхтерова «Бісмарка» Ізарський пише: «Я чекав Бісмарка «з гіллям», а досі книга гола, схематична, пустувата» [4, с. 44]. Деякі фрази щоденника є яскравими прикладами оксиморонів, наприклад: «Серйозний жарг: рано цього року осінь стає пізньою» [4, с. 102].

Окремі щоденникові записи завдяки ліризації тексту читаються як «поезія в прозі»: «Цілий день, як на сцені: ранковий рай – бачив, як вивірка вилізла на світ Божий і, сонна, простя-

галася на гілці. Захід сонця в провалля дерев перед моїм балконом. Потім блякле небо і зірочка, наче головка вогника на свічі. Потім тяжка ніч своєю духотою. Річки й озера ароматів доккола»; «День – золота корона. Міра в усьому й краса: небеса, дерева. Дуби вже брудно брунатні, клени жовті, осокори і тополи наче посивілі бльондини. Клясична осінь» [4, с. 84].

Центральним метафоричним образом щоденникових записів цілком справедливо можемо вважати образ сонця. Свою кімнату автор щоденника називає «стовпом сонця» і «сонячним квадратом», а успіх свого майбутнього писання часто зумовлює саме сонячним днем («Учора був день сонця: після снігопаду воно сяяло аж до вечора. Працювалося винятково... А вечір випав «без сонця»: пішов на доповідь Дж. Крена про його подорож до Росії, наслухався глупоти, побачив підлість і свинство») [4, с. 40]. Деякі пейзажні замальовки нагадують імпресіоністичні картини із їхньою надмірною увагою до тонів та напівтонів: «Вражаюча краса полів над сільською дорогою. Овес ще не скошений, такий гарний стоїть, мережений. А яка зелень, які зелені п'ятаки на плантації сої! Кукурудзі немає кінця. Біля ферм манюсенські ставочки. На них качки. І діти, часом» [4, с. 94].

Другим шляхом ліризації оповіді, окрім метафоричності, вважаємо паралелізм. Доволі часто щоденниковий запис розпочинається пейзажною замальовкою, а вже потім описується суголосний цій замальовці факт дійсності, наприклад, «Сонце. Під будинком зелені стручки: квіти в майбутньому часі, затишок тут для них, тепло. Я пишу про листування Ролліана Гессе... В черзі виструнчилися німці: П. Бамм, стоять і українці: У. Самчук, І. Костецький» [4, с. 30], або: «Тиждень, що ополонка: холодна вода. А 2–3 дні – й уже не ополонка. Розвезло. Весна. Сьогодні вже нічого не залишилося ні від зими, ні від весни: брудні тумани й дощ. – Я читаю енциклопедію, поклав біля себе збірку поезій В. Лесеча «Кам'яні луни» [4, с. 55]; «Вітер, але голубий, синій. І сонце. На душі бадьоро. Легко писалося. Учора виник план продовження серії романів німецької його частини» [4, с. 87]. Іноді цей паралелізм набуває ознак психологічного паралелізму, бо суголосний не так з подіями зовнішнього, як внутрішнього життя письменника, як ось у записі від 23.03.65: «По обіді пішов капітальний сніг. Густиий, тільки дрібненький. Стояв біля вікна і спостерігав січень у березні. Раптом почув і побачив своє дитинство. Страшно стало, що немає вороття, а є смерть, забуття» [4, с. 70].

Стильову стратегію психологізації оповіді автор щоденника застосовує задля дослідження психології своїх героїв, зокрема, літературне життя головного героя романів і повістей Віктора Лисенка розпочинається саме зі сторінок щоденника, бо саме тут Олекса Ізарський обдумує концепцію своїх героїв через «внутрішній монолог». Так, згадавши свою роботу за одним столом із М. Лукашем, Ізарський заявляє, що він і є типом його головного героя Віктора. Загалом, романний образ Віктора Лисенка ніби є окремою сюжетною лінією в щоденнику Ізарського, адже від запису до запису він живе своїм окремим життям. Увесь день письменник був заклопотаний через свій задум одружити Віктора з Люттою, а в записі від 22.10.69 читаємо про спробу вибудувати навколо Віктора любовний трикутник: «Біля Віктора дві московки: Марія Петрова, Й. Галочка і Коннікова. З боків – Ліда й Ляля. Не трикутник виходить, а хрест» [4, с. 134]. В іншому записі автор ділиться своїми планами поглибити образ Віктора, дати йому

відчуття пориву до творчості й іншого життя. Разом із тим автор розуміє трагедію свого літературного героя, бо він великою мірою є автобіографічним – незважаючи на прив'язаність до родинного дому, Віктор мусить вириватися за кордон.

Як і літературний герой Ізарського Віктор, так і сам автор демонструє в щоденнику свій лімінальний стан, постійне балансування «на межі». В одному із записів він цитує близьку йому позицію І. Качуровського про головне завдання українського письменника в діаспорі: «Наше завдання – провести корабель української літератури між Сциллою просвітанщини і Харібдою модернізму» [4, с. 53]. З іншого боку, Ізарський не пропускає жодної новинки в світовій літературі. Письменник боляче відчуває межовість української ідентичності загалом, бо ця ідентичність, на його погляд, завжди на межі українофільів та україножерів, життя прикладного і життя змарнованого.

Глибоким психологізмом пройнято щоденникові записи, в яких автор подумки повертається до рідної Полтави, описує свої страхи перед задумом нових творів, але називає цей страх – «страхом Божим», «відсвітом вогню в душі». Більшість його страхів пов'язана із муками творчості: письменник боїться, що не зможе «викресати вогню». Крім того, Ізарського роздирають сумніви щодо потрібності його писання: «Пишу «Віктора і Лялю», хоч почування мої гіркі і не потрібність моїх речей, моєї праці» [4, с. 53], «В цілому, діла до моєї книжки немає нікому» [4, с. 57] (автор засмучений через непоміченість його повісті «Ранок»), або: «Але сумніви тут як тут: боюся, що більше треба підпускати чорнила і в образ професора, і в образ Віктора, і опис обстановки. Більше життя! Треба, щоб іскрилися й сяяли на три кілометри букви й коми! А я тільки пишу. За ніч вечірні рядки обсіпаються, сторінка вивітряється» [4, с. 111]). Життя на межі простежується і в снах письменника: «Сни: учора ішов Полтавщиною, на станції реліси блистять аж до води, до ріки й зелених кущів у воді, сьогодні я в Мюнхені, на сходах до Ізару сиділи солдати, на островах, на річці розрослися будинки» [4, с. 55].

Саморефлексивність наратора щоденникових записів можна розглядати як ще один зі способів посилення психологізації оповіді. Олекса Ізарський розкриває в щоденнику свою творчу лабораторію, що дозволяє нам дослідити психологію його творчості. У записі від 8.03.64 читаємо: «Пишу «Віктора і Лялю»: дивне почуття – наче написані сценки завжди існували. Наче записую їх з пам'яті» [4, с. 55]. А з наступних записів дізнаємося про народження багатьох творчих планів письменника, які примарилися йому вночі: «Вночі марилися пляни нового роману, відразу кілька проєктів, проте всі вони «ахронологічні»... Сцени виринали із заключного роману: зустрічі з Любою у Мюнхені і т.д. Ізар біля німецького музею у Мюнхені! – така внутрішня й таємна праця відбувається в підсвідомості. Чи звідки ці пляни вночі?» [3, с. 58]. Зі щоденникових записів дізнаємося про основні творчі настанови письменника, осмислення свого авторського стилю і приналежності до літературного напрямку: «Мій напрям – це психічні стани, внутрішній світ героя, плюс «тло». ... Сьогодні вже виринають легкі, ясні пляни і візії» [4, с. 111]. Письменник вловлює різницю між творчим задумом, мрією, з одного боку, і її втіленням – з іншого, доходючи висновку, що для того, щоб писати, потрібен не тільки талант, але й мужність, «а ще потрібно плечем торкатися плечей товаришів», маючи на увазі, очевидно, данину традиції або ж відчуття руслу новітніх традицій і запитів читача [4, с. 105].

Психологізацію оповіді посилюють роздуми автора над темою власної самотності. Це типова тема для більшості письменницьких щоденників, більше того, саме відчуття самотності, загубленості часто стає внутрішнім стимулом до ведення щоденника. Запис від 26.12.62 розпочинається лаконічними фразами: «Різдво. Самота» [3, с. 44]. Далі Ізарський приміряє на себе роль «маяка», чим ніби виправдовує свою самотність і, як можна здогадуватись, ця роль йому дещо імпонувала («Маяк» мусить жити на великій віддалі від собі подібних») [4, с. 113]. Тобто письменник не приховував бажання бути своєрідним орієнтиром для нового покоління українських письменників. Стан самотності дозволяв письменникові самозаглиблюватись, «прибирати себе до рук», «краще себе зорганізувати». Лише в знакові дні, наприклад, на початку Нового року чи напередодні Різдва, відчуття самотності переростало в розпач: «Страшно, що живу без друзів, без родичів, без людей. Живу неймовірно, як у романі. Написати б мені 7 томів «Самотності» [4, с. 105]. Іноді стан самотності письменника надає окремим записам драматизму, а самотність переростає у відчуженість: «Але я ловлю себе на думці про абсолютно чужий мені час, про абсолютно чужих мені людей. Жодного контакту!» [4, с. 179–180].

Олекса Ізарський часто звиряється читачеві в муках своєї творчості, його не влаштовував темп його писання. Письменник прагнув, щоб кожен його твір був своєрідним «мовним килимом», «роздоллям мови». Свої головні прагнення в літературі письменник окреслив у записі від 27.04.65, де зізнався, що прагне нерозривності традиції при всій новизні обробки матеріалу, а своєю ідеєю «фікс» визнав бажання «створити книгу-кімнату: з настроєм, з теплом... Свідомість, що моє писання – це криголам: без швидкого просування» [4, с. 72].

Саморефлексивність наратора в щоденнику – це і його постійне намагання детально відтворювати найменші зміни настрою. З березня 1966 року в щоденниках з'являються записи про здоров'я, відвідини лікаря, що, без сумніву, відобразилося на динаміці внутрішніх шукань: «Жити стає страшно. Лякає смерть і самота» [4, с. 348]; «У мене ось який настрої: наче я вже переселився з власного дому за цвинтарну браму» [4, с. 352].

Загалом, саморефлексивність належить до конституційних ознак жанру щоденника, однак у щоденнику Олекси Ізарського ця саморефлексивність багатовекторна: усвідомлення української національної ідентичності, «відвоювання» власного простору в українській еміграційній літературі, відкриття творчої лабораторії, самокритика та авторецепція власної творчої ідентичності.

Висновки. Отже, щоденник Олекси Ізарського є не тільки фактографічним джерелом для дослідження біографії письменника-емігранта, але й важливим документом складної емігрантської дійсності, нотатками з історії української діаспорної літератури. Це важливе джерело вивчення творчої лабораторії письменника, накреслення основних стратегій його белетристичної творчості, що допомагає глибше зрозуміти прозові тексти, простежити автобіографізм романів і повістей, зокрема головного героя його творів Віктора Лисенка.

Основними стратегіями жанру щоденника Олекси Ізарського стала фактоцентрична модель щоденникового запису із надмірною деталізацією (за її допомогою Ізарському вдалося створити панорамну картину свого емігрантського життя, описати тенденції розвитку української літератури в діаспорі) та жанрова гетерогенність щоденника (це дозволило письменнику інтегрувати кілька мемуарних жанрів: щоденник, лист, літературний портрет,

а також доповнити щоденникові записи такими публіцистичними жанрами, як рецензії й авторецензії). Основними стратегіями авторського стилю в жанрі щоденника вважаємо ліризацію щоденникового тексту та психологізацію щоденникової оповіді, значно поглиблену через тематику самотності, розкриття творчої письменницької лабораторії і саморефлексивність наратора у щоденнику. Подальшими перспективами дослідження вважаємо вивчення композиційних і поглиблення наратологічних особливостей щоденника Олекси Ізарського, виокремлення нових штрихів біографічного образу письменника та образу його доби.

Література:

1. Руднянин О.І. Щоденники Олекси Ізарського. *Науковий журнал Львівського державного університету безпеки життєдіяльності «Львівський філологічний часопис»*. № 6, 2019. С. 180–185.
2. Баран С.М. Щоденник клівлендського самітника. Літакцент. 2007. URL: <http://litakcent.com/2007/11/28/jevhen-baran-shhodennyk-klivlenskoho-samitnyka/>.
3. Дзюба І. Туга за великою літературою: «Щоденники» Олекси Ізарського. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність* : зб. наук. пр. Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2012. Вип 21. С. 282–299.
4. Ізарський Олекса. «Висмики» з щоденників. 1940–1980-і роки. Полтава : «Динамік», 2006. 392 с.

Rudnianyn O. Genre and style strategy in Oleksa Izars'kyi's diaries

Summary. The article focuses on the study of genre- and style-based strategies and modifications of the diaries of Ukrainian emigrational writer – Oleksa Izars'kyi. The author of the paper uses descriptive, comparable, typological and biographical methods involving elements of psychoanalytical methodology. Complex methodology allows to combine different approaches to the analysis of diary text.

The research highlights that the diary occupied a special place in the literary work of writer-emigrant Oleksa Izars'kyi,

because he thoroughly had been preparing it for printing, selecting the material for the future publication. In the process of studying, it was revealed that the main genre-based strategies of his diaries were: factocentric model of daily recording with excessive detailing (used by Izars'kyi to create a panoramic picture of his emigrant life, to describe the trends in the development of Ukrainian literature in diaspora) and genre heterogeneity of diaries (that helped the writer to integrate several memoir genres: diary, letter, literary portrait and also to supplement daily notes with such journalistic genres as review and self-review). The main strategies of the author's style in diary genre were as follows: diary text lyricization (this strategy helped the writer involuntarily transfer his own individual style into documental genres) and narrative psychologization (the author of diaries considers the concept of his characters through an “internal monologue” with himself, while self-reflection appeared to be a key narrator's strategy). The obtained results indicate that self-reflectivity of Oleksa Izars'kyi's diaries is multi-vector: awareness of Ukrainian national identity, “conquest” of his own space in Ukrainian emigration literature, opening of a creative laboratory, self-criticism and self-reception of his own literary identity.

Izars'kyi's diary is the combination of real Ukrainian traditions of diary-keeping, that were based on the syncretism of memoir genres (diary jointed with memoirs and epistolary) and Western European traditions, oriented on description of not external but internal life.

Oleksa Izars'kyi's diary is not only factual source for the study of emigrant writer's biography, but also an important document of hard emigrant reality, daily note on the history of Ukrainian diaspora literature. This is also an important source for the research of writer's literary laboratory, for outlining of the main strategies of his fiction work, which helps better to understand his prose texts, to trace the autobiography of his novels and shorts stories, in particular the protagonist of his works – Viktor Lysenko.

Key words: emigration literature, self-reflection, genre and style strategy, factography, lyricism.